

Pavlenko O. N. Feasibility of SMART Board interactive complex implementation in propaedeutic training of foreigners of Ukrainian language

In this article the opportunities of SMART Board's interactive software and technology training complex were analyzed; the expediency of its introduction in the foreign students propaedeutic training of the Ukrainian language in neurophysiological, cognitive, psychological and pedagogical and methodical aspects was substantiated; the methodical points of the interactive whiteboard implementation the propaedeutic training of foreign listeners of the Ukrainian language were highlighted and also the difficulties faced by the teacher working with SMART Board were described.

Key words: information and communication technologies, SMART Board, propaedeutic training of foreign students.

УДК 378

Погорлова Т. Ю.

МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

У статті наведена характеристика моделі управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів як складника управління процесом професійної підготовки сучасного фахівця. Стаття аналізує сучасні визначення поняття «педагогічна модель» на основі узагальнення довідкових і наукових джерел; з'ясовує та узагальнює педагогічні умови, підходи та принципи побудови моделі управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів; характеризує структурні блоки моделі управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів. Перспективою подальшого дослідження є розроблення технології впровадження моделі формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів з урахуванням досвіду зарубіжних дослідників.

Ключові слова: педагогічна модель, професійна відповідальність, педагогічні умови, педагогічні принципи, професійна підготовка, майбутній менеджер, педагогічна технологія.

На сучасному етапі розвитку суспільства великого значення набуває підготовка кваліфікованих фахівців в умовах закладів вищої освіти (далі – ЗВО). Сучасне суспільство стійкого розвитку висуває нові вимоги до якості фахівців, потреби науково-технічного та соціального прогресу потребують нових форм і видів навчання для ліквідації відставання професійних компетентностей від сучасних потреб суспільства. Відтак, відповідно до Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції національного виховання та Закону України «Про освіту», було визначено посилені вимоги до професійних і особистісних якостей випускників вищих навчальних закладів, зосереджуючи увагу на їх підготовці (розвитку професійного потенціалу, формуванні високої професійної відповідальності, загальнокультурного рівня тощо). У зв'язку з цим питання новітніх освітніх технологій, педагогічних моделей та інноваційних підходів постійно потребують узагальнення та систематизації [8].

Метою статті є характеристика моделі управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів як складника управління процесом професійної підготовки сучасного фахівця. Завдання статті: визначити сутність поняття «педагогічна модель» на основі узагальнення довідкових і наукових джерел; з'ясувати та узагальнити педагогічні умови, підходи та принципи побудови моделі управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів; охарактеризувати та обґрунтувати структурні блоки моделі управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів.

У рамках дослідження для відображення особливостей управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів нами використано моделювання як метод пізнання суттєвих, провідних властивостей об'єкта через створення моделі. Поняття «модель» (у перекладі з латини – образ, зменшений варіант, спрощений опис складного явища чи процесу) трактується як зразок, що відтворює, імітує будову та функціонування будь-якого об'єкта дійсності й використовується для отримання нових знань про об'єкт [7, с. 35].

Моделювання визначається у філософії науки як опосередкований метод пізнання об'єктів чи явищ, пряме вивчення яких є складним чи неможливим [9, с. 24]. Способи представлення результатів моделювання можуть бути як матеріальними, так і інформаційними. Уявний, знаковий або матеріальний образ модельованого об'єкта або явища може бути відображеним у вигляді описів, теорій, схем, креслень, графіків тощо.

С. Гончаренко зазначає, що модель – це штучно створена система елементів, які з певною точністю відображають певні властивості, сторони, зв'язки об'єктів, що вивчаються [3, с. 37].

У психолого-педагогічних дослідженнях розроблення моделі системи, що досліджується, відіграє одну з провідних ролей. В. Штофф стверджує, що модель – це «...специфічна, якісно-своєрідна форма і одночасно засіб наукового пізнання».

М. Анісімов модель освітнього процесу в закладах вищої освіти аналізує в аспекті підходів у побудові навчальних планів і програм, критеріїв відбору конкретних об'єктів і засобів навчання [7, с. 68].

Німецькі вчені (С. Гласер, А. Хакер та інші) виділяють чотири етапи проектування педагогічних моделей: пошук моделі на евристичній основі з використанням інтуїції дослідника, перевірка моделі через поняття, перевірка моделі прагматично, застосування моделі [1, с. 114–115].

Як зазначає Т. Пушкар, досить популярним стало моделювання в процесі створення педагогічних технологій, зокрема технологій професійної підготовки майбутніх фахівців. Для того щоб створити педагогічну модель, досліднику потрібно з'ясувати мету дослідження, виокремити властивості об'єкта дослідження, встановити зв'язки між означеними властивостями об'єкта дослідження й ідеалізувати їх у вигляді схеми, графіка, формули, таблиці тощо [7, с. 146; 1].

Отже, моделювання визначається більшістю вченими, зокрема вченими-педагогами, як процес і метод пізнання, що дає змогу вивчати певні загальні закономірності, модель допомагає пояснити накопичені факти навіть тоді, коли ще не має розробленої теорії; як метод пізнавальної та управлінської діяльності, який робить можливим адекватний опис і цілісне відображення в модельних уявленнях сутності певного явища. Модель не має самостійного значення у процесі дослідження об'єкта, вона є лише засобом його пізнання. Моделювання процесу управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів розглядається як системний процес, що поєднує підходи, принципи, умови з факторами щодо їх втілення.

Завданнями моделі управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів є цілеспрямоване забезпечення методологією процесу розвитку у студентів професійної відповідальності, а саме обґрунтування педагогічних умов, підходів і принципів формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів та окреслення основних шляхів і методів системного забезпечення їх реалізації в умовах ЗВО.

Розроблена нами модель управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів є комплексом психолого-педагогічних дій і впливів, які супроводжують процес формування морально-психологічних якостей, необхідних для досягнення поставленої освітньої мети. Вона спрямована на вироблення механізмів формування професійної відповідальності студента під час освітнього процесу, на його саморозвиток і саморефлексію.

Проведений теоретичний аналіз дав змогу побудувати структурні блоки моделі управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів.

Цільовий блок містить мету дослідження та зовнішні фактори, що актуалізують мету дослідження, а саме: вимоги роботодавців і зміст нормативних документів, таких як Національна рамка кваліфікацій, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція національного виховання та Закон України «Про освіту», у яких категорія відповідальності, зокрема професійної, посідає важливе місце серед соціально значущих якостей і компетентностей кваліфікованого фахівця.

У методологічному блоці окреслено основні підходи та принципи процесу управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів. На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури та узагальнення різних теоретичних положень і педагогічних концепцій, що склали методологічну основу дослідження, визначено провідні методологічні підходи до реалізації його мети та завдань: аксіологічний, діалогічний, особистісно-орієнтований, діяльнісний, синергетичний.

Актуальність використання аксіологічного підходу до розвитку професійної відповідальності майбутніх менеджерів зумовлена тим, що згідно із Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 р. однією з характеристик освіти для сталого розвитку є її гуманізація та звернення до духовно-моральних цінностей людства, і на цій основі має будуватися індивідуально творча, ціннісна, відповідальна діяльність майбутнього фахівця в процесі навчання у ВНЗ. Закон України про вищу освіту декларує, що вища освіта – це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти. Це визначення актуалізує роль освіти у формуванні ціннісних орієнтацій особистості [8].

Діалогічний підхід до процесу формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів реалізується відмовою від авторитарного впливу на особистість студента та переходом до плавного й обережного розвитку особистості. Освітній процес пронизує ідея пошуку компромісу, який поєднує протилежності суспільства й особистості, педагогічний вплив поступається взаємодії, співробітництву, партнерству, орієнтаціям на свободу особистості, яка розвивається, і діалог із нею. У цьому аспекті вагоме місце посідає ефективна комунікація як вид зв'язку, спілкування та взаємодії викладача і студента.

Особистісно-орієнтований підхід у дослідженні полягає у визнанні права кожного з учасників освітнього процесу бути особистістю, що здатна до самовизначення, вільного вибору свого життєвого шляху, особистістю, що має право на реалізацію власних мотивів і цінностей, право на формування власного унікального ставлення до себе та інших, до навколишньої дійсності [2, с. 70].

Діяльнісний підхід спрямовує освітній процес на розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь майбутнього фахівця, застосування теоретичних знань на практиці, формування здібностей до самоосвіти й командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і професійну самореалізацію.

Синергетичний підхід полягає у виявленні та пізнанні загальних закономірностей, що керують процесами самоорганізації у різних системах природи, зокрема в педагогічних системах. Він передбачає врахування здатності суб'єкта або об'єкта до природної самоорганізації. Самоорганізація у площині педаго-

гіки – це процес або сукупність процесів, що відбуваються в системі, і сприяють підтримці її оптимального функціонування, самовідновлення та самозміни [9, с. 236].

До основних принципів процесу управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів ми зараховуємо такі:

– принцип сталого розвитку суспільства — взаємозалежність і взаємозв'язок учасників освітнього процесу на місцевому та глобальному рівнях; визнання того, що потрібно нести користь людям на справедливій основі; розуміння того, що наші дії можуть призвести до непередбачених наслідків, і заохочення до обережного підходу до добробуту нашої планети;

– принцип мотивації діяльності – стимуляція до навчання та пошуку знання та досвіду, пошук нових форм, методів навчання;

– принцип співробітництва – взаємодія викладача та студента в суб'єкт-суб'єктних стосунках;

– принцип адаптивності – урахування дії факторів умов внутрішнього середовища (особистісний і людський фактор), що характеризується певними параметрами (суб'єктними характеристиками студентів: наявним досвідом), обмеженнями (ступенем розвитку ціннісно-мотиваційної сфери й здатності до самоуправління) й можливостями (професійним творчим потенціалом суб'єктів навчальної діяльності, засобами педагогічного управління);

– принцип саморефлексії – націленість на формування у студента здатності до самоаналізу та самокорекції своєї діяльності.

Розроблена модель має змістовий блок, який містить характеристику компонентів професійної відповідальності майбутніх менеджерів: мотиваційного, ціннісного, діяльнісного та особистісного.

Мотиваційний компонент пов'язаний з усвідомленням важливості мотиваційно-ціннісних аспектів управлінської діяльності, які мають слугувати її підґрунтям. Мотиваційний компонент дає уявлення про природу мотивів професійної діяльності фахівця.

Ціннісний компонент охоплює сферу формування професійної відповідальності особистості через систему етичних знань для сприйняття значення і змісту цінностей, взірців, принципів поведінки та спілкування. Цей компонент забезпечує засвоєння знань про цінності, про моральні норми, спрямовуючи майбутнього фахівця на відповідальну професійну діяльність.

Діяльнісний компонент виявляється у сформованості у студентів умінь до здійснення ефективної управлінської діяльності на засадах командної роботи та норм відповідальної поведінки у групі.

Особистісний компонент передбачає сформованість у студентів морально-особистісних якостей та якостей, необхідних для успішної професійної діяльності: організованості, емоційної стійкості, толерантності, прагнення до саморефлексії, самоконтролю, самокорекції і самовдосконалення.

Організаційно-технологічний блок моделі охоплює такі складники: організаційно-педагогічні умови, навчальні технології, методи, форми та засоби формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів.

Психолого-педагогічними та організаційними умовами формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів є такі: спрямування змісту навчальних дисциплін на формування у студентів системи морально-етичних цінностей, знань і вмінь їх використовувати в діяльності менеджера; організаційно-методична підготовка викладачів навчальних дисциплін до формування професійної відповідальності; організація специфічного навчального середовища (оптимальне співвідношення свободи і відповідальності, створення «інстанцій відповідальності» тощо); розвиток професійної відповідальності майбутніх менеджерів за допомогою використання навчально-професійних завдань та інтерактивних методів навчання, що стимулюють розвиток самостійності, критичного мислення, сприяють навичкам роботи у складі команди; організація рефлексивної діяльності студентів щодо процесу й результату індивідуальної та групової роботи [4; 6].

Навчальними технологіями, що забезпечують формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів, є технології розвиваючого, проблемного, проектного навчання, технологія освітнього моніторингу, що є впровадженням системи регулярного спостереження за ходом освітнього процесу та його результатами з метою забезпечення якості професійної підготовки.

Метами формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів є активні (евристичні, дослідницькі) методи.

Навчальними формами, що забезпечують формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів, є аудиторні та позааудиторні заняття, індивідуальні консультації педагогів, самостійна робота та практика студентів.

Засобами навчання для досягнення поставленої мети є навчальні посібники, фахова література, авторське навчально-методичне забезпечення, аудіо- та відеоматеріали, засоби мультимедіа тощо.

Діагностичний блок містить фактори, критерії, показники та рівні сформованості професійної відповідальності майбутніх менеджерів.

Аналіз педагогічної літератури щодо діагностики рівня сформованості професійної відповідальності майбутніх менеджерів дає змогу виділити такі фактори:

– мотиваційний фактор, що визначає рівень мотивації майбутнього менеджера до професійної діяльності, де критеріями є усвідомлення ролі професійної відповідальності менеджера у професійній діяльності

та наявність інтересу до змісту професійної діяльності менеджера, а показниками є почуття свободи і необхідності, відповідальне ставлення до виконання завдань, ентузіазм до пізнання нового, прагнення досягнути найкращого результату діяльності тощо;

– ціннісний фактор, що визначає рівень сформованості морально-етичних знань і цінностей, необхідних для ефективної професійної діяльності менеджера, зокрема для формування професійної відповідальності. Критеріями ціннісного фактора є цілісність знань про ціннісну основу професійної діяльності та усвідомлення ролі моральних цінностей у професійній діяльності менеджера. Показниками є готовність взяти на себе відповідальність виконувати соціокультурні функції професії менеджера, усвідомлення суспільної мети професійної діяльності менеджера, сприйняття професії менеджера як життєвої цінності;

– діяльнісний фактор характеризує готовність майбутніх менеджерів до здійснення ефективної управлінської діяльності на засадах командної роботи та норм відповідальної поведінки у групі. Критеріями діяльнісного фактора є здатність, бажання та навички роботи в команді та усвідомлення важливості відповідальної поведінки у групі. Показниками є дисциплінованість, почуття радості допомогти людям, ініціативність, самостійність, емпатія;

– особистісний фактор характеризує здатність особистості до самооцінки рівня власної професійної відповідальності. Критеріями особистісного фактора є здатність до об'єктивного аналізу результатів власної діяльності, зокрема професійної, та здатність до самокорекції, самопізнання та самовдосконалення. Показниками є організованість, самоконтроль, саморефлексія, самовдосконалення [5, с. 123–125].

Відповідно до розроблених факторів, критеріїв і показників можна виділити три рівні сформованості професійної відповідальності майбутніх менеджерів: високий, середній і низький.

Висновки. Отже, модель управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів являє собою певну систему, що відображає єдність теоретичного і емпіричного підходів до її побудови. Важливою ознакою моделі є наступність і перспективність методологічного, змістового, організаційно-технологічного та діагностичного блоків; поетапний характер формування досліджуваної якості. Побудована модель дала змогу виявити сутнісні характеристики процесу управління формуванням професійної відповідальності під час освітнього процесу. Результатом упровадження моделі формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів має стати позитивна динаміка розвитку професійної відповідальності майбутніх менеджерів.

На наш погляд, до першочергових проблем подальшого дослідження належить розроблення технології впровадження моделі управління процесом формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів.

Використана література:

1. Єжова О. В. Класифікація моделей в педагогічних дослідженнях / Ольга Володимирівна Єжова. // Наукові записки. – Вип. 5. – Серія: «Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти». Т. 5. – 2014. – № 2. – С. 202–206.
2. Молодченко В. В. Модернізація цінностей в українському суспільстві засобами освіти (філософський аналіз): монографія / В. В. Молодченко. – Київ: «Знання України», 2010. – 383 с.
3. Пикельная В. С. Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект): дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Пикельная Валерия Семеновна. – Кривой Рог, 1993. – 432 с.
4. Пономарьов О. С., Чеботарьов М. К. Відповідальність в системі професійної компетентності фахівця: навч.-метод. посібник / О. С. Пономарьов, М. К. Чеботарьов. – Харків: НТУ «ХП», 2012. – 220 с.
5. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: монографія / М. В. Савчин. – Івано-Франківськ: «Місто НВ», 2008. – 280 с.
6. Сатановська Л. А. Формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти в умовах вищого навчального закладу / Л. А. Сатановська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: «Педагогіка». – 2015. – Вип. 1. – С. 65–70.
7. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: монографія / Г. В. Єльнікова, О. І. Зайченко, В. І. Маслов та ін.; за ред. Г. В. Єльнікової. – Київ; Чернівці: «Книги – XXI», 2010. – 460 с.
8. Указ «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 р.» [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
9. Шадриков В. Д. Философия образования и образовательные политики [Текст] / В. Д. Шадриков. – Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1993. – 181 с.

References:

10. Yezhova O. V. Klasyfikaciya modelej v pedagogichny'x doslidzhennyax / Ol'ga Volody'my'rivna Yezhova. // Naukovi zapysky'. – Vy'p. 5. – Seriya: «Problemy' metody'ky' fizy'ko-matematy'chnoy i texnologichnoyi osvity'». T. 5. – 2014. – № 2. – S. 202–206.
11. Molodchenko V. V. Modernizaciya cinnostej v ukrajyns'komu suspil'stvi zasobamy' osvity' (filosofs'ky'j analiz): monografiya / V. V. Molodchenko. – Kyiv: «Znannya Ukrainy'», 2010. – 383 s.
12. Py'kel'naya V. S. Teory'ya y' metody'ka modely'rovany'ya upravlencheskoj deyatel'nosti' (shkolovedchesky'j aspekt): dy'ss. ... d-ra ped. nauk: 13.00.01 / Py'kel'naya Valery'ya Semenovna. – Kry'voj Rog, 1993. – 432 s.
13. Ponomar'ov O. S., Chebotar'ov M. K. Vidpovidal'nist' v sy'stemi profesijnoyi kompetentnosti faxivcya: navch.-metod. posibny'k / O. S. Ponomar'ov, M. K. Chebotar'ov. – Kharkiv: NTU «XPI», 2012. – 220 s.
14. Savchy'n M. V. Psy'xologiya vidpovidal'noyi povedinky': monografiya / M. V. Savchy'n. – Ivano-Frankivs'k: «Misto NV», 2008. – 280 s.

15. Satanovs'ka L. A. Formuvannya profesijnoyi vidpovidal'nosti majbutnix menedzheriv osvity' v umovax vy'shhogo navchal'nogo zakladu / L. A. Satanovs'ka // *Visnyk Ky'yiivs'kogo nacional'nogo universy'tetu imeni Tarasa Shevchenka. «Pedagogika»*. – 2015. – Vy'p. 1. – S. 65–70.
16. Teorety'chni i metody'chni zasady' modelyuvannya faxovoyi kompetentnosti kerivny'kiv zakladiv osvity': monografiya / G. V. Yel'ny'kova, O. I. Zajchenko, V. I. Maslov ta in.; za red. G. V. Yel'ny'kovoyi. – Kyiv; Chernivci: «Kny'gy' – XXI», 2010. – 460 s.
17. Ukaz «Pro Strategiyu stalogo rozvy'tku «Ukrayina – 2020» vid 12 sichnya 2015 r. [Elektronny'j resurs]. – 2015. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
18. Shadry'kov V. D. Fy'losofy'ya obrazovany'ya u' obrazovatel'ny'e poly'ty'ky' [Tekst] / V.D. Shadry'kov. – Moscow: Y'ssledovatel'sky'j centr problem kachestva podgotovky' specy'aly'stov, 1993. – 181 s.

Погорелова Т. Ю. Модель управления процессом формирования профессиональной ответственности будущих менеджеров

В статье приведена характеристика модели управления процессом формирования профессиональной ответственности будущих менеджеров как составляющей управления процессом профессиональной подготовки современного специалиста. Статья анализирует современные определения понятия «педагогическая модель» на основе обобщения справочных и научных источников; выясняет и обобщает педагогические условия, подходы и принципы построения модели управления процессом формирования профессиональной ответственности будущих менеджеров; характеризует структурные блоки модели управления процессом формирования профессиональной ответственности будущих менеджеров. Перспективой дальнейшего исследования является разработка технологии внедрения модели формирования профессиональной ответственности будущих менеджеров с учетом опыта зарубежных исследователей.

Ключевые слова: педагогическая модель, профессиональная ответственность, педагогические условия, педагогические принципы, профессиональная подготовка, будущий менеджер, педагогическая технология.

Pohorielova T. Y. The model of management of future managers' professional responsibility formation process

The article describes the model of management of future managers' professional responsibility formation process as an essential part of modern specialists' professional training process. The article analyzes modern definitions of «pedagogical model» on the basis of generalization of reference and scientific sources; reviews and generalizes pedagogical conditions, approaches and principles of future managers' professional responsibility formation process; characterizes structural blocks of the model of management of future managers' professional responsibility formation process. The prospect of further research is to develop a technology for implementing the model of management of future managers' professional responsibility formation process, taking into account the experience of foreign scholars.

Key words: pedagogical model, professional responsibility, pedagogical conditions, pedagogical principles, professional training, future manager, pedagogical technology.

УДК [373.5.015.31:17.022.1]:373.5.015.311

Поліщук О. П.

**МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ**

У статті розглянуто проблему морального виховання учнів у позакласній виховній роботі сучасних закладів початкової освіти. Проаналізовано ступінь дослідження цієї проблематики сучасними педагогами-теоретиками та практиками. Визначено зміст, завдання, форми та методи організації морального виховання учнів у позакласній роботі. Виділено й описано характерні вимоги до класного керівника – головного організатора позакласної роботи з морального виховання учнів. Сформульовано основні принципи морального виховання учнів у позакласній роботі, визначено моральні цінності та норми поведінки в сучасному суспільстві. Встановлено, що головне завдання сучасної практики морального виховання учнів у позакласній роботі – створення сприятливого виховного простору.

Ключові слова: виховання, заклади початкової освіти, молодші школярі, моральне виховання, моральний розвиток, моральні цінності, особистість, позакласна робота.

Проблема морального виховання набуває дедалі більшої гостроти як глобальна. Психолого-педагогічна наука та педагогічна практика доводять, що моральний розвиток дитини найефективніше відбувається за умови педагогічного впливу, а саме – у процесі її виховання. Виховання розглядається як процес цілеспрямованого, задалегідь підготовленого та організованого систематичного впливу на становлення особистості, обумовлений законами суспільного розвитку, діями багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. Його мета полягає в підготовці особистості до виконання певних функцій, до активізації її ролі в суспільному житті. Виховання виступає як свідомо діяльність і цим воно відрізняється від тимчасових впливів [3].

Провідним і визначальним напрямом виховання є моральне виховання особистості. Розуміння його сутності залежить передусім від визначення поняття моралі. Спираючись на аналіз робіт І. Бежа, Л. Божович, А. Вардомацького, Л. Волченко, Т. Гуменнікової, О. Гусейнова, І. Зарецької, О. Ковальова, Ю. Ковальчука,